

Marcin Dziadkiewicz
Uniwersytet Warszawski
e-mail: m.dziadkiewi@student.uw.edu.pl
ORCID: 0009-0001-7720-6088

Bartosz Filoc
Uniwersytet Warszawski
e-mail: b.filoc@student.uw.edu.pl
ORCID: 0000-0003-3978-4239

Ochrona praw oskarżonego poniżej 18. roku życia na tle nowelizacji Kodeksu postępowania karnego z 14 kwietnia 2023 r.

Streszczenie

W dniu 14.04.2023 r. Sejm uchwalił ustawę o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw. Potrzebę szczególnej ochrony oskarżonych poniżej 18. roku życia i ich praw ustawodawca unijny dostrzegł już ponad 10 lat temu – jednak dopiero w 2023 r. Polska uchwaliła odpowiednie zmiany w krajowym prawie procesowym w celu implementacji dyrektyw unijnych pochodzących z lat 2011 i 2016, które miały za zadanie wzmocnienie gwarancji procesowych w sprawach karnych dla oskarżonych, którzy nie ukończyli 18. roku życia. Z powodu wagi zmian w przepisach autorzy uznali refleksję nad wspomnianą nowelizacją oraz sformułowanie wniosków *de lege lata* za uzasadnione.

Celem artykułu jest analiza wprowadzonych zmian w odniesieniu do dotychczasowych przepisów polskiej procedury karnej. Ocenie poddane zostały także sposób i jakość implementacji dyrektyw unijnych w kontekście zasad techniki legislacyjnej. Punktem odniesienia było sformułowane przez ustawodawcę uzasadnienie projektu ustawy nowelizującej. Zostały przedstawione badania dotyczące zrozumiałości treści pouczeń przez uczestników procesu

karnego. Ponadto przywołane zostały głosy przedstawicieli polskiej doktryny w zakresie ochrony praw oskarżonych poniżej 18. roku życia.

W podsumowaniu autorzy zawarli wnioski i ocenę nowelizacji z 14.04.2023 r. oraz podkreślili, że nowe regulacje stanowią krok we właściwym kierunku. Jednakże sposób wprowadzenia omawianych zmian oraz prawidłowość implementacji przepisów unijnych budzą uzasadnione wątpliwości, m.in. w zakresie opóźnienia wydania niezbędnego rozporządzenia na podstawie art. 607l § 4 k.p.k. Przy przygotowaniu tekstu zastosowano metody dogmatyczno-prawną oraz aksjologiczną.

Słowa kluczowe: prawa oskarżonych poniżej 18. roku życia, nieletni, implementacja prawa UE, dyrektywa 2016/800, dzieci będące podejrzanymi lub oskarżonymi

Wprowadzenie

Niezaprzeczalne jest, że dzieci, ze względu na swoje niedoświadczenie życiowe i brak wiedzy prawniczej, mogą mieć szczególne trudności z odnalezieniem się w warunkach procesu karnego, dlatego też zapewnienie im szczególnych gwarancji jest wyjątkowo uzasadnione. Powstaje jednak pytanie, jaki wiek powinien wyznaczać górną granicę tych gwarancji.

Ustawa nowelizująca z 14.04.2023 r.¹ nazywana jest też w mediach „ustawą o prawach dzieci w procesach karnych”. Została uchwalona w celu wdrożenia dwóch unijnych dyrektyw, pochodzących z lat 2011 i 2016², które miały za zadanie wzmocnienie ochrony praw dzieci w postępowaniu karnym. W prawie unijnym rozstrzygnięto, że szczególna ochrona powinna przysługiwać we wszystkich państwach członkowskich do ukończenia 18. roku życia. Ustawa implementująca wprowadza zmiany w Kodeksie postępowania karnego³, ale także w Kodeksie

1 Ustawa z dnia 14 kwietnia 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2023 r. poz. 818 ze zm.).

2 Chodzi tu o następujące dyrektywy: dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępującą decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW (Dz. Urz. UE L 335 z dnia 17.12.2011 r. ze zm.) oraz dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/800 z dnia 11 maja 2016 r. w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym (Dz. Urz. UE L 132 z dnia 21.05.2016 r.), dalej: dyrektywa 2016/800.

3 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn. Dz. U. z 2025 r. poz. 46), dalej: k.p.k.

karnym⁴ czy w Kodeksie karnym wykonawczym⁵. W tym artykule autorzy skupili się na zmianach, których dokonano w k.p.k., i które – w ich opinii – są najistotniejsze. Za pomocą metody dogmatyczno-prawnej ocenili nowe brzmienie przepisów kodeksowych oraz prawidłowość implementacji dyrektyw, które w ich opinii budzą uzasadnione wątpliwości, chociażby ze względu na opóźnienie w ich przyjęciu oraz zastosowane rozwiązania. Ponadto w tekście zastosowano metodę aksjologiczną celem ukazania wartości podlegających ochronie poprzez omawiane przepisy.

Tło nowelizacji

Wspomniane dyrektywy zostały uchwalone już wiele lat temu, dlatego też może zastanawiać opieszałość polskiego ustawodawcy w ich implementacji. Nie spowodowały one ożywionego dyskursu społecznego ani nie sygnalizowano niejasności w ich sformułowaniu. W uzasadnieniu projektu ustawy wskazano, że stanowi ona tylko „uzupełniające wdrożenie przepisów”, że „[p]rojektowana ustawa wprowadza jedynie punktowe zmiany”, a „aktualnie prawo polskie w zdecydowanej części wdraża te instrumenty prawa UE”⁶, co miałoby zdaje się wskazywać na marginalność tej nowelizacji, tłumacząc brak odpowiednich działań. Tymczasem dotycząca w najszerszym stopniu interesujących nas kwestii dyrektywa 2016/800 wyznaczyła termin na jej wprowadzenie przez państwa członkowskie do swoich systemów prawnych do czerwca 2019 r., a więc uchwalenie tych przepisów nastąpiło z niemal czteroletnim opóźnieniem. Ówczesny Rzecznik Praw Obywatelskich A. Bodnar już w marcu 2019 r. skierował do Ministra Sprawiedliwości pismo, w którym postulował zainicjowanie odpowiednich zmian prawa⁷. W piśmie tym nazwał on wspomnianą dyrektywę „istotnym czynnikiem” kształtującym obecnie gwarancje procesowe dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym⁸. Ponadto nowelizacja wprowadza kilka istotnych zmian w procedurze

4 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2024 r. poz. 17 ze zm.), dalej: k.k.

5 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (tekst jedn. Dz. U. z 2024 r. poz. 706 ze zm.), dalej: k.k.w.

6 Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, s. 1–2 (Sejm IX kadencji, druk nr 2933).

7 Rzecznik Praw Obywatelskich Adam Bodnar, *Wystąpienie do Ministra Sprawiedliwości w sprawie dyrektywy o gwarancjach procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi*, Warszawa, 11.03.2019 r., s. 11, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-zagwarantowac-prawa-dzieci-podejrzanych-i-oskarzonych-zgodnie-z-europejska-dyrektywa> (dostęp: 13.12.2023).

8 *Ibidem*, s. 1.

karnej, które zostaną przedstawione dalej. Także w doktrynie zwracano uwagę na niedostosowanie przepisów polskiej procedury do standardu określonego prawem unijnym i upływający termin na jego implementację. Jak zauważył M. Fingas, „polski ustawodawca błędnie uznał za wystarczający standard przewidziany dotychczas w prawie krajowym”⁹.

Jednym z podstawowych problemów była stosowana w dotychczasowej ustawie terminologia. Na przykładzie treści art. 76 k.p.k. można zauważyć, że operowanie przez ustawodawcę terminem „nieletni oskarżony” sprawia, iż pewna „grupa oskarżonych, którzy nie ukończyli 18 lat, ale też nie mieszczą się w definicji nieletniego, została pozbawiona procesowego wsparcia ich ustawowego przedstawiciela lub opiekuna”¹⁰, co stoi w sprzeczności z zapisami dyrektywy 2016/800. Zatem wprowadzenie tych przepisów do k.p.k. było konieczne w celu zapewnienia dodatkowych gwarancji osobom przed ukończeniem 18. roku życia, ale niebędącym nieletnimi w rozumieniu ustawy karnej.

Problem ten jest obecny od wielu lat, można choćby przypomnieć, że już w 2013 r. obroną obligatoryjną objęto wszystkich oskarżonych, którzy nie ukończyli 18 lat, a nie tak jak uprzednio, tylko nieletnich. Jak wskazuje M. Prusek¹¹, w uzasadnieniu wspomnianej ustawy nowelizującej słusznie wskazano, że zmiana ta jest niezbędna dla realizacji wymogów Konwencji o prawach dziecka¹² dotyczących zapewnienia każdemu dziecku pomocy prawnej w przygotowaniu i prezentowaniu obrony¹³. Podobny cel realizują przepisy zawarte w dyrektywach.

Jak wynika z naszych rozważań, wprowadzone nowelizacją z 14.04.2023 r. zmiany w procedurze karnej są konieczne i jednocześnie następują ze znaczącym opóźnieniem. Próba ich analizy jest szczególnie istotna ze względu na inne zmiany dokonane w krajowym prawie karnym w ostatnim czasie. Po pierwsze, należy zwrócić uwagę na nową treść art. 10 k.k., gdzie zmieniono § 2 i wprowadzono nowy § 2a. Zmiany te weszły w życie 1.10.2023 r. W § 2 rozszerzono katalog przestępstw, za które może odpowiadać karnie nieletni po ukończeniu 15. roku życia (m.in. o zgwałcenie czy zgwałcenie małoletniego). Natomiast w § 2a wprowadzono

⁹ M. Fingas, *Podmiot odpowiedzialności rodzicielskiej w procesie karnym – wybrane zagadnienia implementacji dyrektywy 2016/800*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2019, nr 11, s. 12.

¹⁰ *Ibidem*, s. 13.

¹¹ M. Prusek, *Podstawy obrony obligatoryjnej nieletnich w procesie karnym w świetle ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich*, „Przegląd Sądowy” 2023, nr 10, s. 99–113.

¹² Zob. art. 40 Konwencji o prawach dziecka, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm.).

¹³ Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw, s. 28 (Sejm VII kadencji, druk nr 870).

przepis, który zdaje się być nadmiernie kazuistyczny i wprowadzony wskutek głośnej medialnie sprawy. Chodzi o regulację, na podstawie której dopuszcza się odpowiedzialność karną nieletniego, który ukończył 14 lat, ale nie ukończył 15, a dopuścił się kwalifikowanego typu zabójstwa. W przypadku tym nadzwyczajne złagodzenie kary jest jedynie fakultatywne. Ponadto § 3 zd. 1 dotyczące ograniczenia możliwości orzeczenia kary do dwóch trzecich górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego za przypisane sprawcy przestępstwo odnosi się wyłącznie do wypadków określonych w § 2 tego przepisu, nie ma więc zastosowania do § 2a. Zatem na podstawie nowych przepisów czternastolatek może, przynajmniej teoretycznie i po spełnieniu dodatkowych przesłanek, zostać skazany na karę 30 lat pozbawienia wolności. Pomijając tutaj kwestie dotyczące celowości stosowania kar czy dążenia do resocjalizacji, należy stwierdzić, że osoba w takim wieku, której grozi tak surowa kara, powinna być wyposażona w szczególne gwarancje procesowe, aby zapewnić jej w pełni rzetelny proces. W opinii senackiej dotyczącej tej ustawy wskazano także na rażącą niespójność systemową tych przepisów, jako że ustawodawca jednocześnie przyjmuje, iż czternastolatek jest zbyt niedojrzały, by podjąć samodzielnie decyzję o obcowaniu płciowym, ale na tyle dojrzały, aby odpowiadać karnie jak dorosły¹⁴.

Po drugie, warto spojrzeć na wprowadzony do k.p.k. przepis art. 313 § 1a, który wszedł w życie 28.09.2023 r. Według niego możliwe jest odstąpienie od ogłoszenia postanowienia o przedstawieniu zarzutów i przesłuchania podejrzanego w sytuacji, kiedy przeprowadzenie takiej czynności jest niemożliwe ze względu na stan osoby podejrzanego o popełnienie przestępstwa i gdy zachodzi potrzeba niezwłocznego zastosowania środka zapobiegawczego. Wobec tego obniżony został standard gwarancyjny instytucji przedstawienia zarzutów, która ma na celu zapewnienie, że podejrzanego rozumie stawiane mu zarzuty i ma możliwość wypowiedzenia się na ich temat. Co więcej, zmodyfikowano także treść art. 249 k.p.k., którego § 3 zobowiązywał do przesłuchania podejrzanego przed zastosowaniem środka zapobiegawczego. Teraz nie będzie to konieczne przy wystąpieniu okoliczności wskazanych w art. 313 § 1a. Może się więc zdarzyć sytuacja, w której tymczasowe aresztowanie będzie zastosowane wobec dziecka bez jego przesłuchania i bez poinformowania o treści zarzutu. Można poddać refleksji kwestię, czy nowe regulacje nie naruszają w pewnym zakresie art. 42 ust. 2 Konstytucji RP¹⁵ mówiącego o możliwości obrony we

¹⁴ Kancelaria Senatu, Opinia na temat ustawy z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk senacki nr 762, Opinie i ekspertyzy OE-412, Warszawa 2022, s. 95.

¹⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

wszystkich stadiach postępowania, bowiem w przypadku dzieci wydają się szczególnie kontrowersyjne.

Analiza wprowadzonych zmian

Mając na uwadze powyższe, w dalszej części niniejszego artykułu przeanalizowane zostaną poszczególne zmiany wprowadzone nowelizacją z 14.04.2023 r.

Od 15.02.2024 r. przeprowadzenie wywiadu środowiskowego jest obowiązkowe w odniesieniu do oskarżonego, który w chwili czynu nie ukończył 18 lat. Gwarantuje to wprowadzony do art. 214 k.p.k. § 2 pkt 1a. Artykuł 7 ust. 2 dyrektywy 2016/800 przewiduje indywidualną ocenę dziecka będącego podejrzanym lub oskarżonym, co jak słusznie zauważono w uzasadnieniu projektu ustawy, „w polskiej praktyce systemowej oznacza konieczność przeprowadzenia wywiadu środowiskowego”¹⁶. Jego przeprowadzenie było do tej pory obowiązkowe jedynie w stosunku do oskarżonego, który w chwili czynu nie ukończył 21 lat, jeżeli zarzucono mu popełnienie umyślnego występku przeciwko życiu i w sprawach o zbrodnie. Zmianę tę można ocenić pozytywnie. Wiąże się ona z dodatkowymi kosztami i przedłużeniem postępowania, jednak przeprowadzenie wywiadu środowiskowego zwykle skutkuje głębszym pochyleniem się nad sprawą, jak również pozwala na zebranie dodatkowych informacji, które mogą pomóc sędziemu w dokonaniu właściwej oceny zachowania i perspektyw na przyszłość oskarżonego, a tym samym w podjęciu właściwej decyzji dotyczącej zakresu odpowiedzialności karnej, adekwatności zastosowania kary czy też innych przewidzianych prawem środków. W przypadku dzieci szczególnie istotna wydaje się bowiem analiza charakteru, stopnia dojrzałości dziecka i jego ogólnej sytuacji życiowej, która uzasadnia poświęcenie większej ilości czasu i środków.

Zmieniono również art. 360 k.p.k., modyfikując pkt 2 w § 1 tego przepisu. W jego myśl od lutego 2024 r. sąd może wyłączyć jawność rozprawy w całości albo w części, jeśli choćby jeden z oskarżonych nie ukończył 18 lat. Przepis ten w uprzednio obowiązującym stanie prawnym przewidywał taką możliwość tylko w sytuacji, gdy choćby jeden z oskarżonych był nieletni. Zmiana ta była w zasadzie najprostszym dostosowaniem się do standardu przewidzianego przez unijną dyrektywę. Można ją zatem ocenić pozytywnie. Możliwość wyłączenia jawności rozprawy w przypadku dzieci jest wyjątkowo istotna. Mogą one bowiem mieć trudności w radzeniu sobie w warunkach procesu, choćby z obecnością obcych osób na sali rozpraw. Ponadto już samo prowadzenie wobec nich postępowania karnego może zaważyć

16 Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy..., s. 4 (Sejm IX kadencji, druk nr 2933).

na ich przyszłym życiu. Należy też zaznaczyć, że wyłączenie jawności jest jedynie fakultatywne, a nawet w razie jej wyłączenia oskarżony, który nie ukończył 18 lat, będzie wciąż mógł wyznaczyć osobę godną zaufania oraz podmioty, o których mowa w dodawanym art. 76a k.p.k.

Zupełnym *novum* w polskiej procedurze karnej jest właśnie art. 76a k.p.k. Umożliwia on udział ustawowo określonych podmiotów w rozprawie oraz na posiedzeniu z woli oskarżonego, który nie ukończył 18 lat. Co do zasady, osobą biorącą udział w rozprawie lub posiedzeniu jest przedstawiciel ustawowy lub osoba, pod której pieczę oskarżony pozostaje. Co ważne, są to jedyne podmioty, które mają uprawnienie do dokonywania na korzyść oskarżonego wszelkich czynności procesowych, w tym również takich, które są podejmowane w ramach rozprawy lub posiedzenia, co wynika z treści art. 76 k.p.k.¹⁷ Jednak w przypadku wystąpienia określonych przesłanek oskarżony może wskazać inną osobę pełnoletnią. Ostatnią możliwością, jaką przewidują przepisy, jest wyznaczanie przez przewodniczącego składu asystenta rodziny, o którym mowa w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej¹⁸.

W ramach dostosowania treści tej ustawy do przepisów procesowych znowelizowano dwa artykuły: 15 oraz 17. W pierwszym z nich dodano do ustępu 1 pkt 11a w brzmieniu: „[d]o zadań asystenta rodziny należy w szczególności udzielanie wsparcia dziecku przez towarzyszenie mu podczas posiedzenia albo rozprawy z jego udziałem, o których mowa w art. 76a § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2022 r. poz. 1375, z późn. zm.).” Natomiast zgodnie ze znowelizowanym art. 17 ust. 5: „[p]odmiot, o którym mowa w ust. 1, na wezwanie sądu, o którym mowa w art. 76a § 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, przekazuje niezwłocznie listę asystentów rodziny wraz z danymi kontaktowymi”. Podmioty, o których mowa w art. 17 ust. 1 u.w.r.s.p.z., to właściwe jednostki organizacyjne gminy, np. gminne ośrodki pomocy społecznej lub podmioty, którym gmina na podstawie art. 190 u.w.r.s.p.z. zleciła organizację pracy z rodziną, czyli m.in. organizacje pozarządowe prowadzące działalność w zakresie wspierania rodziny, pieczy zastępczej lub pomocy społecznej¹⁹. Należy zgodzić się z wyborem asystenta rodziny przez ustawodawcę jako podmiotu, który ma okazać wsparcie oskarżonemu poniżej 18. roku życia w procesie karnym. Zgodnie z treścią

17 M. Burdzik, J. Zagrodnik, w: J. Zagrodnik (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, LEX/el. 2023, art. 76(a).

18 Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (tekst jedn. Dz. U. z 2025 r. poz. 49), dalej: u.w.r.s.p.z.

19 Zob. A. Wilk, S. Nitecki, *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Komentarz*, LEX/el. 2021, art. 190.

art. 12 u.w.r.s.p.z. asystent rodziny musi mieć odpowiednie wykształcenie umożliwiające pracę z dziećmi, a dodatkowo wymaga się od niego systematycznego podnoszenia swoich kwalifikacji, w szczególności poprzez udział w szkoleniach oraz samokształcenie. Poza tym przed osobą, która kandyduje na stanowisko asystenta rodziny, ustawodawca stawia szereg kolejnych wymogów, w tym m.in. niefigurowanie w bazie danych Rejestru Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym z dostępem ograniczonym czy brak karalności za umyślne przestępstwo lub umyślne przestępstwo skarbowe.

W art. 76a k.p.k. wyróżniono kilka przesłanek, których wystąpienie powoduje niemożność uczestnictwa w rozprawie lub posiedzeniu określonych w przepisie podmiotów. Należy zauważyć, że wymienione przesłanki różnią się w zależności od tego, której grupy osób uprawnionych dotyczą. Zgodnie z treścią tego artykułu, jeżeli przewodniczący składu uzna, że udział przedstawiciela ustawowego lub osoby, pod której pieczęć oskarżony poniżej 18. roku życia pozostaje, może prowadzić do naruszenia praw lub interesów oskarżonego, jest niecelowy ze względu na jego dobro, uniemożliwia przeprowadzenie posiedzenia albo rozprawy albo utrudnia je w istotny sposób, to w takim przypadku oskarżony może wskazać inną osobę pełnoletnią. Z powodu wyjątkowości i nowości omawianej instytucji brak jest obecnie orzecznictwa czy poglądów doktryny co do znaczenia owych przesłanek²⁰. Ponadto przepis wprowadza jeszcze jedną, samodzielną przesłankę, a mianowicie nieposiadanie przedstawiciela ustawowego lub osoby, pod której pieczęć oskarżony pozostaje. W doktrynie podnosi się, że omawiana przesłanka jest zbędna, ponieważ w praktyce sytuacja, w której dziecko nie ma rodzica albo opiekuna faktycznego, jest praktycznie niemożliwa²¹. Natomiast wyznaczenie przez przewodniczącego składu asystenta rodziny w miejsce osoby pełnoletniej wskazanej przez oskarżonego następuje w przypadku zaistnienia niemalże identycznych przesłanek, jak omówione powyżej, jednakże z jednym wyjątkiem. Chodzi mianowicie o sytuację, kiedy oskarżony nie wskaże samodzielnie innej osoby pełnoletniej. Warto podkreślić, że w przypadku wystąpienia przesłanki negatywnej w odniesieniu do osoby wskazanej, osobą towarzyszącą oskarżonemu z urzędu staje się asystent rodziny. Podsumowując ten fragment rozważań, należy wskazać, że ustawodawca stworzył pewnego rodzaju „hierarchię”: najpierw osobą, o którą może wnioskować oskarżony

20 Próbę zdefiniowania podjęła B. Skowron w komentarzu do art. 299b k.p.k. Pomimo faktu, że komentarz odnosi się do innego artykułu niż art. 76a, to przesłanki w obu przepisach są identyczne. Należy więc przyjąć, że zgodnie z zasadą jednolitej interpretacji terminów prawnych w ramach aktu prawnego pojęcia te mają tożsame znaczenie na gruncie całego k.p.k. Zob. B. Skowron, w: K. Dudka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2023, art. 299(b).

21 M. Burdzik, J. Zagrodnik, w: J. Zagrodnik (red.), *Kodeks postępowania karnego...*, art. 76(a).

jako uprawnioną do udziału w rozprawie lub posiedzeniu, jest jego przedstawiciel ustawowy lub osoba, pod której pieczę pozostaje. Następnie może on wskazać inną osobę pełnoletnią, a w ostateczności sąd z urzędu wyznaczy asystenta rodziny.

Oceniając regulację art. 76a k.p.k., trzeba przede wszystkim stwierdzić, że jest to przepis niezwykle potrzebny, aczkolwiek wskazuje się, iż ustawodawca, transponując przepisy unijne, nie ustrzegł się pewnych błędów. W literaturze przedmiotu można spotkać się bowiem z krytyką omawianej instytucji. Podnosi się, że należałoby zrezygnować z obowiązku złożenia wniosku, który w myśl ustawy nowelizującej jest koniecznym warunkiem do tego, aby przedstawiciel ustawowy lub opiekun faktyczny wzięli udział w rozprawie lub posiedzeniu. Jako argument za tym stanowiskiem wskazuje się na utratę możliwości podejmowania wszelkich czynności procesowych na korzyść oskarżonego, który nie ukończył 18 lat, wynikających z art. 76 k.p.k., w razie niezłożenia przez niego wspomnianego wniosku²². Zaprezentowane uwagi należy uznać za trafne. Warto dodać, że w niemal identycznym przepisie art. 299b k.p.k., również dodanym nowelizacją z 14.04.2023 r., ustawodawca pominął wymóg złożenia wniosku uprawniającego do udziału w czynnościach postępowania przygotowawczego przedstawiciela ustawowego lub osobę, pod której pieczę podejrzany poniżej 18 lat pozostaje. Ponadto nie do końca jasne wydaje się, dlaczego w art. 76a § 1 zd. 1 ustawodawca wymaga aktywności od oskarżonego, a w przypadku art. 76a § 1 zd. 2 oraz art. 299b takiego obowiązku nie nakłada. *De lege ferenda* powinno się rozważyć wprowadzenie rozwiązania odchodzącego od obowiązku złożenia wniosku przez oskarżonego poniżej 18 lat, na rzecz wskazania, analogicznie do art. 76a § 1 zd. 2 oraz art. 299b, co będzie realizowało wymogi art. 15 dyrektywy 2016/800.

Innym zagadnieniem poruszonym przez przedstawicieli nauki prawa karnego jest krytyka nieprzysługiwania asystentowi rodziny uprawnień z art. 76 k.p.k.²³ Wydaje się jednakże, iż brak kompetencji asystenta rodziny w zakresie podejmowania czynności procesowych nie jest niedopatrzeniem ustawodawcy. Przepisy u.w.r.s.p.z. nie zawierają normy obligującej kandydata do posiadania wiedzy z zakresu prawa karnego. W związku z tym nie byłoby zasadne przyznawanie kompetencji do dokonywania czynności procesowych w tym samym zakresie co podmiotom z art. 76 k.p.k. Ponadto należy podkreślić, że k.p.k. w art. 79 przewiduje obowiązek posiadania obrońcy przez oskarżonego poniżej 18. roku życia, który powinien reprezentować jego interesy oraz dokonywać niezbędnych czynności procesowych. Mając na uwadze cel oraz aksjologię unijnych przepisów, należałoby

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

dążyć do takiego rozwiązania, w którym oskarżony poniżej 18 lat mógłby zawsze liczyć na wsparcie w trudnej sytuacji życiowej od osoby z odpowiednimi kwalifikacjami w zakresie pracy z dziećmi. Zdaniem autorów krajowy ustawodawca, wskazując asystenta rodziny jako podmiot uprawniony tylko do udziału w procesie lub posiedzeniu, zrealizował wymagania przepisów unijnych w tym zakresie. Ponadto należałoby dążyć do takiego rozwiązania, które zagwarantowałoby udział jednego z wymienionych w art. 76a k.p.k. podmiotów bez względu na to, jakie przesłanki w konkretnym stanie faktycznym zaistnieją, nawet w przypadku bierności samego oskarżonego, aby zawsze mógł on liczyć na wsparcie w trudnej sytuacji życiowej.

Po wejściu w życie omawianej nowelizacji, zgodnie z art. 607l § 3a k.p.k., treść pouczenia zatrzymanej osoby poniżej 18. roku życia, której dotyczy europejski nakaz aresztowania, powinna zawierać, poza podstawowymi informacjami, również treść dodatkowych przepisów, czyli art. 76, art. 76a k.p.k. oraz art. 212 k.k.w., a także informacje o roli organów uczestniczących w postępowaniu karnym. Dodatkowym wymogiem, który musi zostać spełniony przez organy ścigania, jest obowiązek wręczenia pouczenia jednemu z podmiotów, o których mowa w art. 76a, a który otrzymanie pouczenia potwierdza podpisem. Jednocześnie § 3b statuuje, że osoby zatrzymane, które nie ukończyły 18. roku życia, mogą otrzymać dostęp do wyjaśnień co do zakresu ich uprawnień, natomiast § 3c stwierdza, iż pouczenie, o którym mowa w § 3a, i wyjaśnienia, o których mowa w § 3b, mogą być przedstawione w formie opisowej lub graficznej.

Zgodnie z informacjami zawartymi w Publicznym Portalu Informacji o Prawie, Minister Sprawiedliwości na podstawie upoważnienia ustawowego został zobligowany do określenia szczególnych wzorów pouczeń dla zatrzymanych poniżej 18. roku życia²⁴ oraz wyjaśnień co do zakresu tych pouczeń²⁵ do 16.08.2024 r., a więc w terminie 6 miesięcy po wejściu w życie omawianej nowelizacji. W tym miejscu trzeba wyraźnie stwierdzić, iż takie rozwiązanie budzi uzasadniony niepokój z kilku powodów. Przede wszystkim z tego względu, iż ustawodawca dopuścił sytuację, w której przez pewien czas po wejściu w życie ustawy nie zostaną wydane rozporządzenia, co prowadziłoby do tylko częściowej transpozycji dyrektywy. Po drugie, należy podkreślić, że tego rodzaju praktyka, polegająca na umożliwieniu wydania rozporządzenia podmiotowi uprawnionemu już po wejściu w życie

24 Publiczny Portal Informacji o Prawie, *Upoważnienie do wydania rozporządzenia na podstawie art. 607l § 4 pkt 1 k.p.k.*, https://ppiop.rcl.gov.pl/index.php?r=report/index&report_type=uudet&upo_id=151012 (dostęp: 17.12.2023).

25 Publiczny Portal Informacji o Prawie, *Upoważnienie do wydania rozporządzenia na podstawie art. 607l § 4 pkt 2 k.p.k.*, https://ppiop.rcl.gov.pl/index.php?r=report/index&report_type=uudet&upo_id=167690 (dostęp: 17.12.2023).

ustawy pozostaje w wyraźnym konflikcie z przepisami prawa, a mianowicie „Zasadami techniki prawodawczej”²⁶. Zgodnie z treścią § 127 oraz § 128 przywołanego aktu prawnego rozporządzenie powinno wchodzić w życie w dniu wejścia w życie ustawy, na podstawie której jest ono wydawane. Akt wykonawczy można również wydać po dniu ogłoszenia ustawy, w której jest zamieszczony przepis upoważniający do jego wydania, a przed dniem wejścia w życie tej ustawy. Co istotne, zgodnie z treścią uzasadnienia do ustawy nowelizującej: „[w] konsekwencji zmian dotyczących art. 300 k.p.k. oraz art. 607l k.p.k. zaistnieje konieczność wydania przez Ministra Sprawiedliwości dwóch rozporządzeń zawierających wzory pouczeń dla podejrzanego w postępowaniu karnym oraz dla zatrzymanego na podstawie europejskiego nakazu aresztowania. Data wejścia w życie tych rozporządzeń została skorelowana z datą wejścia w życie zmian w Kodeksie postępowania karnego”²⁷. W odniesieniu do ostatniego przytoczonego zdania w opinii autorów należy zauważyć, że pomiędzy końcem terminu na wdrożenie omawianych rozporządzeń a datą wejścia w życie zmian w k.p.k. występuje 6 miesięcy różnicy. Co więcej, wydaje się, iż ustawodawca taki stan rzeczy akceptuje, na co wskazywałaby treść art. 7 ustawy z 14.04.2023 r.: „[d]otychczasowe przepisy wykonawcze wydane na podstawie art. 607l § 4 ustawy zmienianej w art. 1 zachowują moc do dnia wejścia w życie przepisów wykonawczych wydanych na podstawie art. 607l § 4 ustawy zmienianej w art. 1, w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą, jednak nie dłużej niż przez 6 miesięcy od dnia wejścia w życie niniejszej ustawy”. Z taką praktyką nie sposób się zgodzić. Jak wspomniano, takie działanie ustawodawcy krajowego narusza przepis § 127 rozporządzenia w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” i opóźnia transpozycję przepisów dyrektywy w pełnym zakresie. Co ważne, Minister Sprawiedliwości wydał wspomniane rozporządzenia w dniu 13.08.2024 r. Należy jednak wyraźnie podkreślić, że wyżej opisane obawy okazały się w pełni uzasadnione. Co prawda wyznaczony termin został dotrzymany, jednak trudno zaakceptować decyzję ustawodawcy prowadzącą do sytuacji, w której ustawa obowiązywała bez wydania niezbędnych rozporządzeń przez niemal 6 miesięcy. Należy postulować ich wprowadzanie jak najszybciej, jeszcze przed datą wejścia w życie danej ustawy.

26 Zob. § 127 i § 128 rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (tekst jedn. Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

27 Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy..., s. 6 (Sejm IX kadencji, druk nr 2933).

Wnioski

Ustawa z dnia 14.04.2023 r. niewątpliwie stanowi krok we właściwą stronę – jak zostało to ukazane w niniejszym opracowaniu, nowelizacja w znaczącej części realizuje aksjologiczne założenia ustawodawcy unijnego w zakresie ochrony praw oskarżonych poniżej 18. roku życia. Jednocześnie należy wyraźnie podkreślić, iż nie jest pozbawiona wad. Do najważniejszych z nich można zaliczyć m.in. opóźnienie w implementacji przepisów dyrektywy czy możliwe skutki wzajemnego oddziaływania przepisów procesowych z niedawnymi zmianami w k.k. Ponadto w doktrynie podnosi się, iż sama dyrektywa została transponowana w sposób wadliwy, a w związku z tym część przepisów została pominięta przez polskiego ustawodawcę²⁸.

Innym zagadnieniem, które obecnie wciąż pozostaje niewiadomą, jest sama praktyka stosowania nowych przepisów. Jako przykład można w tym miejscu wskazać wynikający z art. 607l § 3a k.p.k. obowiązek wręczenia dodatkowego pouczenia odpowiednim osobom wymienionym w przepisie 76a k.p.k., poza zatrzymanymi poniżej 18. roku życia. Nie wiadomo, czy organy procesowe faktycznie będą realizować ten ustawowy obowiązek.

W kwestii pouczeń wskazuje się na jeszcze jeden problem. Powszechnie uznaje się, że ich treść często jest niezrozumiała dla oskarżonych oraz zatrzymanych²⁹. Skoro wydają się one skomplikowane osobom dorosłym, to można założyć, że tym bardziej będą niejasne dla dzieci. Należy mieć nadzieję, iż tym razem wydane przez Ministra Sprawiedliwości pouczenia okażą się jasne i zrozumiałe. Zdaniem autorów zagadnienie to może stanowić pole do dalszych badań empirycznych.

Niniejszy artykuł stanowi jedynie próbę ukazania problemów związanych z ochroną praw oskarżonych poniżej 18 lat. Na wiele z postawionych przez autorów tez nie sposób udzielić jednoznacznej odpowiedzi. Dlatego w przyszłości należy kontynuować dyskusję dotyczącą ochrony opisywanej grupy osób, którą ustawodawca winien otoczyć szczególną opieką, a także prowadzić badania praktyki stosowania przepisów ustawy nowelizującej z 14.04.2023 r.

28 Zob. D. Czerniak, w: J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2023, art. 76(a).

29 Zob. na temat zrozumiałości pouczeń: M. Kopczyński, K. Wiśniewska, *Jak informować w postępowaniu karnym? Polskie prawo i praktyka a standardy europejskie. Raport w zakresie wdrożenia dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/13/UE z 22 maja 2012 r. w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym. Państwo członkowskie: Polska*, Warszawa 2016.

Bibliografia

- Bodnar A., *Wystąpienie do Ministra Sprawiedliwości w sprawie dyrektywy o gwarancjach procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi*, Warszawa, 11.03.2019 r., <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-zagwarantowac-prawa-dzieci-podejrzanym-i-oskarzonym-zgodnie-z-europejska-dyrektywa>.
- Burdzik M., Zagrodnik J., w: J. Zagrodnik (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, LEX/el. 2023.
- Czerniak D., w: J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2023.
- Fingas M., *Podmiot odpowiedzialności rodzicielskiej w procesie karnym – wybrane zagadnienia implementacji dyrektywy 2016/800*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2019, nr 11, s. 11–17.
- Kopczyński M., Wiśniewska K., *Jak informować w postępowaniu karnym? Polskie prawo i praktyka a standardy europejskie. Raport w zakresie wdrożenia dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/13/UE z 22 maja 2012 r. w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym. Państwo członkowskie: Polska*, Warszawa 2016.
- Prusek M., *Podstawy obrony obligatoryjnej nieletnich w procesie karnym w świetle ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich*, „Przegląd Sądowy” 2023, nr 10, s. 99–113.
- Skowron B., w: K. Dudka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2023.
- Wilk A., Nitecki S., *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Komentarz*, LEX/el. 2021.

Protection of the rights of defendants under the age of 18 in the context of the Amendment Act to the Code of Criminal Procedure of 14 April 2023

Abstract

On 14 April 2023 the Sejm adopted the Act amending the act – Code of Criminal Procedure and certain other acts. The need for specific protection of defendants under the age of 18 was noticed by the European Union’s legislature over 10 years ago. Notwithstanding, Poland had not adopted until 2023 relevant changes in its domestic criminal procedure law to implement the 2011 and 2016 EU directives intended to strengthen the procedural guarantees in criminal cases for defendants under the age of 18. Because of the importance of these changes in the law, the Authors considered a reflection on the aforementioned Act and formulating *de lege lata* conclusions as justified.

The purpose of this paper is to analyze the introduced changes in relation to present regulations of Polish criminal procedure. The means and quality of the implementation of EU directives in the context of the principles of legislative drafting are assessed. The legislator's explanatory memorandum to the draft act has also provided a point of reference. The study also presents research concerning how far participants of criminal proceedings comprehend instructions. Moreover, opinions of Polish legal academic commentators regarding protection of the rights of defendants under the age of 18 have been cited.

The summary presents conclusions and an assessment of the Act of 14 April 2023 and underlines that new regulations constitute a step in the right direction. However, the way of introduction of said changes and the correctness of the implementation of the European laws raise legitimate doubts regarding, *inter alia*, the delay in adopting a necessary regulation based on Article 607l(4) of the Code of Criminal Procedure.

Keywords: rights of defendants under the age of 18, juveniles, EU law implementation, Directive 2016/800, children as suspects and defendants

CYTOWANIE

Dziadkiewicz M., Fiłoc B., *Ochrona praw oskarżonego poniżej 18. roku życia na tle nowelizacji Kodeksu postępowania karnego z 14 kwietnia 2023 r.*, „Acta Iuris Stetinensis” 2025, nr 3 (54), 23–36, DOI: 10.18276/ais.2025.54-02.